

О. В. Турчак

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. іст. наук, доц.,
доцент кафедри теорії та філософії права

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ЩОДО НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 20-х – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 30-х років ХХ ст.

© Турчак О. В., 2016

Висвітлюються суспільно-політичні умови та засади державної політики у Польщі у другій половині 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. Зокрема, розкриваються особливості у проведенні цієї політики в умовах встановлення диктатури військових, а також проведення переписів населення тогочасною польською владою та реакцією на них національних меншин.

Ключові слова: національні меншини, “санація”, авторитаризм, державна асиміляція, перепис населення.

А. В. Турчак

ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ВТОРОЙ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ В ОТНОШЕНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 20-х – ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 30-х годов ХХ ст.

Освещаются общественно-политические условия и основы государственной национальной политики в Польше во второй половине 20-х – первой половине 30-х годов ХХ в. В частности, раскрываются особенности в проведении этой политики в условиях установления диктатуры военных, а также проведение переписей населения тогдашней польской властью и реакцией на них национальных меньшинств.

Ключевые слова: национальные меньшинства, “санация”, авторитаризм, государственная ассимиляция, перепись населения.

O. V. Turchak

STATE POLICY OF THE II RICH POSPOLYTA CONCERNING NATIONAL MINORITIES IN THE SECOND HALF OF THE 20TH – FIRST HALF OF THE 30TH XX c.

Public and political conditions and principles of the state policy in Poland in the second half of the 20th –first half of the 30th XX c. are highlighted. In particular, the peculiarities of

policy's realization in the conditions of establishing of military dictatorship, taking a census by the authorities of that time and the national minorities' reaction are revealed.

Key words: national minorities, “sanitation”, authoritarianism, state assimilation, a census.

Постановка проблеми. Суспільно-політичні зміни, які визначилися у Польщі після травневого перевороту 1926 р., були означені встановленням диктатури військових із середовища Ю. Пілсудського, що прагнули централізувати управління у державі, спираючись на військову силу.

Змінилася і система державної влади. Якщо, до 1926 р. вона була окреслена як демократична республіка з багатопартійною системою (парламентарно-кабінетною), то після травневого перевороту 1926 р. устрій держави був змінений конституційно “серпневою новелою” та фактичним захопленням влади Ю. Пілсудським і його оточенням. Польща стала президентсько-автократичною державою (політичний табір, в руках якого зосереджувалася влада, називався “санацією”). У польському суспільстві накопичилось незадоволення попереднім парламентським безладдям, яке використав Ю. Пілсудський і сили, які його підтримували. Нова влада прагнула компенсувати зміцненням авторитаризму слабкість державності, що зумовлювалося переважно міжнародною ворожнечею на початку 1926 р. [12, s. 113].

Мета роботи – проаналізувати еволюцію державної політики Польщі щодо національних меншин в умовах суспільно-політичних змін у другій половині 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. як в середині країни, так і загальних тенденцій розвитку європейських держав.

Стан дослідження. Проблемою державної політики щодо національних меншин, зокрема українців у міжвоєнній Польщі, займалися українські вчені [2–4; 7; 8]. Подібні завдання ставила перед собою і польська історіографія [9; 10; 13].

Необхідно відзначити здобутки сучасної української історіографії, де поряд із працями синтетичного напрямку [6], детально досліджується історія розвитку українських національних інституцій і політичних партій, кооперативних товариств, участь українців у суспільно-політичному житті Другої Речі Посполитої та діяльність українських націоналістичних структур [7; 8].

Виклад основних положень. Травневі події 1926 р. призвели до зміни політики влади, яка стосувалася єврейської, української та білоруської національних меншин. Нова влада запропонувала політику державної асиміляції і поступового поборювання антидержавних тенденцій. Було запропоновано також остаточне врегулювання релігійних відносин, проведення аграрної реформи і вибори місцевого самоврядування. У 1927 р. уряд вирішив провести зміни щодо діяльності окремих відділів місцевого самоврядування білоруської меншини. У березні цього року була легалізована Білоруська Селянська Робітничка Громада, якій тут же висунули звинувачення у діяльності, спрямованій на приєднання білоруських земель до Радянського Союзу, реалізацію завдань комуністичного руху і ворожість щодо Польської держави. Крім політичної діяльності, партія опікувалася діяльністю громадських білоруських об'єднань, а також утворенням бібліотек, театральних гуртків, кас взаємодопомоги тощо) [14, s. 30].

Після виборів 1928 р. маршал Ю. Пілсудський спробував сформувавши репресивну політику щодо своїх противників; вона стосувалася не лише опозиції, а й організацій національних меншин, передусім тих, яких запідозрили в поширенні національної ідеології і намаганні створювати парамілітарні організації [14, s. 32].

Що ж до державної польської політики в українському питанні у першій половині 1930-х рр., то її курс не змінився. Помітними були спроби властей розколоти український політичний табір. У зв'язку з цим уряд усіляко підтримував галицьких москвофілів, як протизагу національним силам; зміцнював т. зв. “сокальський кордон”, який обмежував контакти волинян із радикальними силами у Східній Галичині.

У 1930-х рр. відбулося чергове загострення польсько-українських відносин. Свідченням цього були терористичні акції Організації Українських Націоналістів у Східній Галичині. Це стало адекватною відповіддю на посилення репресивних заходів щодо них з боку польської влади.

Суспільним напруженням супроводжувались у Польській державі переписи населення. Після резонансного перепису 1921 р., результатами якого не довіряла не тільки значна кількість населення в середині країни, але й зарубіжні політики, уряд оголосив про черговий перепис у 1931 р. Українські сили вважали, що цей перепис повинен був показати загальну кількість українців, райони їхнього проживання, зайнятість, соціальну структуру. Важливими були показники щодо мовних ознак та участі в управлінні й громадській роботі. У середовищі українських політиків зріло переконання, що результати цього перепису також стануть засобом маніпуляцій влади в оцінці національних проблем і українського питання зокрема [14, s. 30–31].

У переписі 1931 р. питання про “національність” було трансформоване в “рідну мову”. Перепис відбувався у кардинально інших політичних умовах: завершилися післявоєнні міграційні процеси, усталеними були кордони. Працівники статистичного апарату вже набули відповідного досвіду щодо проведення різноманітних маніпуляцій [14, s. 30–31].

Маніпуляції щодо результатів перепису насамперед стосувалися південно-східних воєводств Польщі, де представники адміністрації запровадили окремі зміни до питальника, які уможливили уточнити “мову”, а фактично змінити використання задекларованої мови на польську. Згодом з цього приводу демограф Едвард Штурм де Шутрем висловився так: “Робота то була настільки брутальна, що керівники, відповідальні за опрацювання перепису населення, були здивовані і мали навіть намір неопрацьовувати назагал безвартісні дані національні для цілого сходу Польщі (...). Потрібно, однак, додати, що вищі влади в Польщі, здаючи собі справу з безчільного фальшу, заборонили публікації матеріалів для національних менших і одиниць як-от гміни і села (бо там зловживання було б видно відразу), водночас заборонили науковцям та іншим спеціалістам доступ до автентичного матеріалу перепису” [13, s. 36]. Ці маніпуляції були наслідком грубого порушення міжнародних зобов’язань Польщі щодо надання широких прав національним меншинам, зокрема українцям.

Підсумки перепису населення вкотре довели, що влада маніпулювала питаннями етнічної визначеності населення та його національної свідомості. Для того, щоб не вживати в анкетах чітких етнічних визначень, наприклад, “українець”, “єврей”, “білорус” та ін., чи визначень релігійної належності: “греко-католик”, “особа мойсеєвого визнання”, “православний” тощо, послуговувалися надуманими критеріями, пов’язаними з характером місцевості. До цієї групи зараховували також осіб, які не зуміли окреслити своєї рідної мови відповідно до поданої анкети, а замість цього вживали прикметники: “селянський”, “місцевий”, “тутешній” та ін. Застосування терміна “тутешні”, який не можна вважати науковим, часто прослідковувалося під час проведення перепису на теренах Західної України [8, с. 59–60].

Національна структура населення Польщі за результатами перепису 1931 р. виглядала так: поляки – 21,9 млн осіб (це становило 68,9 % від усього населення країни), українці – 4,4 млн осіб (13,9 %), євреї – 2,7 млн осіб (8,6 %), білоруси – 990 тис. осіб (3,1 %), росіяни – 133 тис. осіб (0,4 %), литовці – 83 тис. осіб (0,3 %), чехи – 38 тис. осіб (0,1 %), “тутешні” – 707 тис. осіб (2,2 %), інші – 11 тис. осіб (0,1 %), не подані – 22 тис. осіб (0,1 %). (Є й інші дані щодо кількості українців у Польській державі. З урахуванням графі “місцеві”, “тутешні” українці становили 15,7 % від усього населення держави, а на території Східної Галичини – 62,6 %. – О. Т.). Ці дані не відображають повністю національної ситуації у Польській державі. Бракує інформації щодо інших національних меншин, таких як румуни, словаки, татари [14, s. 31]. За віросповідною ознакою серед українців було 2 млн 855 тис. греко-католиків (60 %) і 1 млн 840 тис. православних (39 %). 60 тис. (майже 1 %) українців належали до інших віросповідань: римо-католицького (26 тис.), євангелістського (7 тис.) та інших протестантських конфесій (25 тис.) [8, с. 60]. Віросповідний принцип якнайточніше відображав загальну кількість українців у державі.

Діяльність польського уряду викликала протести національних сил: у 1931 р. українські націоналісти вбили Тадеуша Голувку – політичного діяча, який займався справами національних меншин, а в 1934 р. був застрелений міністр внутрішніх справ Броніслав Перацький, звинувачений українцями у кривавих акціях пацифікації [9, s. 114–115].

Уряд робив певні дії, щоб вийти з атмосфери напруженості. Міністерство релігійних визнань і громадської просвіти вирішило запровадити обов'язкове навчання білоруської та української мови в гімназіях. Такі заходи уряду у сфері національної політики давали можливість навчання в школах національних меншин німецькій молоді в західній частині держави [9, s. 123, 124]. Однак уряд не висловив згоди на творення громадського єврейського навчання. Напружені національні стосунки не зникали. Їх активізували акції саботажу, проведені Українською Військовою Організацією. Відповіддю на це стала паціфікація 450 сіл, населених переважно українцями, а також арешти депутатів, представників національних меншин, закриття частини товариств і ліквідація окремих шкіл. Після цього почалися пошуки порозуміння з представниками національних меншин. Певні намагання знайти компроміс виходили від греко-католицької церкви, яка виконувала роль посередника між урядом і представниками українських політичних угруповань (наприклад, УНДО). Проявом такого потепління мало бути видання у вересні 1932 р. Польсько-Українського Бюлетеня. А фіналом цих подій стала польсько-українська угода 1935 року. Вона була прийнята за сприятливих для уряду умов. Це було викликано значним впливом волинського воєводи Генріка Юзевського, а також наслідками серії замахів, здійснених на польських діячів. Польські власті оголосили амністію, однак багато вимог українців, передусім у сфері мови і шкільництва (наприклад, утворення університету), не були реалізовані.

У першій половині 1930-х рр., після виходу Третього Рейху з Ліги Націй (1934 р.), Польща перестала виконувати постанови Малоого Версальського договору. Серед німецької меншини розпочався інтенсивний процес гітлеризації, одночасно підкреслювалася лояльність до Польщі. Після приходу до влади А. Гітлера збільшилася фінансова допомога з Берліна німецькій меншині.

Початок 1930-х рр. характеризувався значними антиєврейськими виступами, на які стривожено реагували польські євреї [1, с. 144, 145].

Після смерті Ю. Пілсудського у 1935 р. дії влади відзначалися наступом на націоналістичні організації, розпочався загальний відхід від толерантного ставлення до організацій національних меншин. Новою доктриною у державі стала політика “державної” асиміляції.

Висновки. Польща в окреслений період вдалася до різнопланової національної політики, яка впливала з характеру самої держави та її політичного режиму. Більшість дослідників дотримуються тези, що визначальною для міжвоєнного часу була політика щодо дискримінації національних меншин. Державні органи не дотримувалися взятих на себе зобов'язань з національного питання, визначених Версальською системою договорів. Нова влада запропонувала політику державної асиміляції і подолання антидержавних проявів, традиційним також було фальшування офіційних даних щодо кількісних показників національних етнічних груп. Усе це призвело до загострення відносин у сфері національної політики. Окреслений період характеризувався наступом на права національних меншин. З огляду на це, у 1930-х рр. активізуються національні рухи.

Сучасні польські історики дотримуються доктрини, що Друга Річ Посполита проводила неоднорідну політику щодо національних меншин. На стосунки державних чинників і представників меншин впливали інколи випадкові чинники, зокрема, історія попередніх відносин, національні устремління національних меншин тощо. Польщі так і не вдалося вирішити питання національних меншин. Польські історики Т. Броварек та Г. Халупчак [15] стверджують, що, можливо, це було зумовлено браком часу, бо двадцять одного року незалежності не вистачило, щоб перекреслити роки антагонізмів й стереотипів і зрівелювати економічну різницю між різними групами населення.

Нехтування проблемами національних меншин у Польщі зумовлювалося її великодержавною традицією, що передбачала включення до свого складу непольських територій та вирішення актуальних проблем у сфері національної політики, переважно з позиції сили.

1. Айненкель А. Українське питання в політиці II Речі Посполитої та концепціях і заходах українських політичних сил у міжвоєнний період (1918–1939) / А. Айненкель // Україна–Польща: важкі питання. – Варшава : Турса, 2006. – Т. 10. – С. 141–154. 2. Дашкевич Я. Східна Галичина: етнічні відносини, національні міфи та ментальність // Україна в минулому. – Київ; Львів, 1994. –

Вип. VI. – С.78–93. 3. Красівський О. За українську державу і церкву. – Львів, 1939. – 152 с. 4. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії: Нарис суспільно-політичного руху (XIX ст. – 1939). – Івано-Франківськ, 1993. – 352 с. 5. Кугутяк М. Українська націонал-демократія 1918–1929. – Київ; Івано-Франківськ: Плай, 2002. – Т.1. – 534 с. 6. Кугутяк М. Українська національно-демократична партія. 1918–1929. – Київ; Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – Т.ІІ. – 704 с. 7. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) // Україна крізь віки. – К.: Видавничий дім “Альтернатива”, 1999. – Т.11. – 336 с. 8. Стоколос Н. Г. Політика урядів міжвоєнної Польщі (1918–1939 рр.) щодо православної церкви й українців / Н. Г. Стоколос // УІЖ. – 2005. – № 5. – С. 59–80. 9. Kotowski A. Polska polityka narodowościowa wobec mniejszości niemieckiej w latach 1919–1939 / A. Kotowski. – Toruń, 2002. 10. Papierzyńska-Nurek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1926. – Kraków: Wydawnictwo literackie, 1979. – 390 s. 11. Rusnicki S. Działalność polityczna polskich konserwatystów. 1918–1926. – Wrocław; Warszawa: Kraków; Grańsk; Łódź: ZN im. Orsolińskich, 1981. – 286 s. 12. Stawecki P. Wojsko Marszałka Józefa Piłsudskiego. 12. Vol. 1926 – 12. Vol. 1935. – Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2004. – 306 s. 13. Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków. – Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1985. 14. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów / J. Tomaszewski. – Warszawa : Czytelnik, 1985. 15. Browarek T., Chałupczak H. Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995 / T. Browarek, H. Chałupczak. – Lublin, 1998. – 328 s.

REFERENCES

1. Ajnenkel' A. Ukrai'ns'ke pytannja v polityci II Rechi Pospolytoi' ta koncepcijah i zahodah ukrai'ns'kyh politychnyh syl u mizhvojennoj period (1918–1939) [Ukrainian policy issues in the II Rich Pospolyta and concepts and events Ukrainian political forces in the inter-war period (1918-1939)] A. Ajnenkel'. Ukrai'na-Pol'shha : vazhki pytannja. Varshava : Tyrsa 2006. vol. 10. pp. 141–154. 2. Dashkevych Ja. Shidna Galychyna: etnichni vidnosyny, nacional'ni mify ta mental'nist'. [Eastern Galicia: ethnic relations, national myths and mentality.] Ja. Dashkevych. Ukrai'na v mynulomu. Kyi'v; L'viv, 1994. vol. VI. pp.78–93. 3. Krasivs'kyj O. Za ukrai'ns'ku derzhavu i cerkvu. [For the Ukrainian state and church.] O. Krasivs'kyj. L'viv, 1939. 152 p. 4. Kugutjak M. Galychyna: storinky istorii'. Narys suspil'no-politychnogo ruhu (XIX st. – 1939). [Galicia: pages of history. Essay of public and political movement (XIX c. – 1939).] M. Kugutjak. Ivano-Frankivs'k, 1993. 352 p. 5. Kugutjak M. Ukrai'ns'ka nacional-demokratija 1918–1929. [The Ukrainian national-democracy of 1918-1929.] M. Kugutjak. Kyi'v; Ivano-Frankis'k Plaj Publ. 2002. vol. I. 534 p. 6. Kugutjak M. Ukrai'ns'ka nacional'no-demokratychna partija 1918–1929. [The Ukrainian national-democratic party. 1918-1929.] M. Kugutjak. Kyi'v; Ivano-Frankivs'k Nova Zorja Publ. 2004. vol. II. 704 p. 7. Kul'chyc'kyj S. V. Ukrai'na mizh dvoma vijnamy (1921–1939 rr.) [Ukraine within two wars (1921-1939)] S. V. Kul'chyc'kyj Ukrai'na kriz' viki. Kyi'v. Vydavnychyj Dim “Al'ternatyva” Publ. 1999. vol. II. 336 p. 8. Stokolos N. G. Polityka urjadiv mizhvojennoi' Pol'shhi (1918-1939 rr.) shhodo pravoslavnoi' cerkvy j ukrai'nciv. [The policy of governments of interwar Poland (1918-1939) concerning Orthodox Church and the Ukrainians.] N. G. Stokolos. UIZh. 2005. vol.5. pp. 59-80. 9. Kotowski A. Polska polityka narodowościowa wobec mniejszości niemieckiej w latach 1919–1939. [Polish policy towards the ethnic German minority in the years 1919-1939]. A. Kotowski. Toruń. 2002. 10. Papierzyńska-Nurek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej. 1922–1926. [Ukrainian case in the II Rich Pospolyta. 1922-1926.] M. Papierzyńska-Nurek. Kraków: Wydawnictwo literackie, 1979. 390 p. 11. Rusnicki S. Działalność polityczna polskich konserwatystów. 1918–1926. [Polish political conservatives activity. 1918-1926.] S. Rusnicki Wrocław, Warszawa, Kraków, Grańsk, Łódź. ZN im. Orsolińskich. 1981. 286 p. 12. Stawecki P. Wojsko Marszałka Józefa Piłsudskiego. [Army Marszałka Jozef Piłsudski. 12. V. 1926 – 12. V. 1935.] P. Stawecki Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM, 2004. 306 p. 13. Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków. [Homeland not only Poles.] J. Tomaszewski Warszawa : Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1985. 14. Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodów [Pospolyta of nations] J. Tomaszewski. – Warszawa : Czytelnik, 1985. 15. Browarek T., Chałupczak H. Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995 [National minorities in Poland 1918-1995] T. Browarek, H. Chałupczak. Lublin. 1998. 328 p.